

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВИПУСКНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СУТНІСТЬ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ

Анотація

У статті проаналізовано наукові підходи щодо трактування конкурентоспроможності у сфері праці. Обґрунтовано авторський підхід до визначення сутності конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти, а також термінів «конкурентні робочі місця» і «конкурентоспроможність освітніх послуг». Розроблено систематизацію чинників, що впливають на підвищення конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти. Розкрито вплив основних груп чинників на підвищення конкурентоспроможності випускників. Визначено, що підвищення конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти має бути комплексним і системним, враховувати потребу регулювання впливових чинників з боку держави і соціальних партнерів на різних економічних рівнях. Зроблено висновок, що забезпечення конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти має стати державним пріоритетом, реалізація якого набуває доленосного значення для конкурентоспроможності економіки країни загалом.

Ключові слова: конкурентоспроможність, випускники, заклади вищої освіти, конкурентні робочі місця, конкурентоспроможність освітніх послуг, чинники впливу, регулювання, соціальні партнери.

А. В. Сало,

Центральноукраїнський національний технічний університет,
г. Кропивницький

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ВЫПУСКНИКОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ: СУЩНОСТЬ И ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ

Аннотация

В статье проанализированы научные подходы к трактовке конкурентоспособности в сфере труда. Обоснован авторский подход к определению сущности конкурентоспособности выпускников высших учебных заведений, а также терминов «конкурентные рабочие места» и «конкурентоспособность образовательных услуг». Разработана систематизация факторов, влияющих на повышение конкурентоспособности выпускников высших учебных заведений. Раскрыто влияние основных групп факторов на повышение конкурентоспособности выпускников. Определено, что повышение конкурентоспособности выпускников высших учебных заведений должно быть комплексным и системным, учитывать потребность регулирования влиятельных факторов со стороны государства и социальных партнеров на различных экономических уровнях. Сделан вывод, что обеспечение конкурентоспособности выпускников высших учебных заведений должно стать государственным приоритетом, реализация которого приобретает судьбоносное значение для конкурентоспособности экономики страны в целом.

Ключевые слова: конкурентоспособность, выпускники, высшие учебные заведения, конкурентные рабочие места, конкурентоспособность образовательных услуг, факторы воздействия, регулирование, социальные партнеры.

Постановка проблеми. Рух України до інформаційного суспільства і стратегічні завдання підвищення конкурентоспроможності економіки об'єктивно вимагають переорієнтації діяльності закладів вищої освіти на підвищення конкурентоспроможності освітніх послуг і забезпечення високої конкурентоспроможності майбутніх фахівців. Ці завдання набувають високої актуальності на тлі євроінтеграційних процесів, коли виші України та їхні випускники

щораз більше змушені конкурувати не лише в межах країни, а й у європейському просторі, де навчальні заклади і робочі місця стають вельми привабливими для української молоді з позицій перспектив працевлаштування, отримання більш високих доходів.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Серед зарубіжних праць, присвячених проблемам конкуренції і конкурентоспроможності, найбільш відомими є публікації П. Друкера, М. Портера, А. Сміта, А. Стрикленда, А. Томпсона, Р. Фатхутдінова, А. Юданова та ін. Теоретичне підґрунтя сучасних уявлень про роль освіти та професійної підготовки закладено працями В. Петті, А. Сміта, Д. Рікардо, А. Маршалла, Т. Шульца, Г. Беккера, Дж. Мінцера та ін. В Україні проблематику вищої освіти останніми роками досліджують В. Антонюк, О. Гонга, І. Каленюк, С. Лучик, А. Музиченко, Л. Федулова та ін. Аспекти конкурентоспроможності освітніх послуг та конкурентоспроможності випускників навчальних закладів вивчають О. Грішнова, Л. Лісогор, М. Семікіна та інші науковці [1-10]. Попри те, аналіз літератури фіксує суперечності у поглядах щодо розуміння конкурентоспроможності, що засвідчує потребу продовження наукових досліджень у цьому напрямі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Залишаються дискусійними та нез'ясованими остаточно визначення сутності конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти.

Метою статті є систематизація наукової думки стосовно явища конкурентоспроможності на ринку праці, обґрунтування авторського підходу щодо розуміння конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти, визначення чинників, що впливають на її підвищення.

Виклад основного матеріалу. Теоретичний аналіз засвідчує, що конкуренцію більшість авторів, зокрема М. Портер, Г. Азоев, А. Юданов та інші, сприймають як динамічний процес суперництва, боротьби за обмежений обсяг платоспроможного попиту споживачів [1-3]. Ця боротьба стосується товарів, послуг, носіїв робочої сили тощо і набирає форми змагання на різних ринках, виявляючи різний зміст поняття конкурентоспроможності.

З огляду наукових джерел уявлення про конкурентоспроможність на ринку праці поки що знаходяться на стадії формування. Підходи науковців про конкурентоспроможність (працівників, фахівців, випускників навчальних закладів, трудового потенціалу, людського капіталу тощо) суттєво різняться. Пояснюємо це не тільки розбіжностями у підходах, а й розглядом з різних позицій (найму, суперництва, можливостей реалізації людського потенціалу тощо) та різних рівнів економічного аналізу.

Так, виходячи з позицій макроекономічного розгляду, Л. Лісогор вважає, що явище конкурентоспроможності працівників треба сприймати загалом як цілісну систему, що характеризується органічним поєднанням та взаємодією професійних, мотиваційних та особистісних потенціалів суб'єктів трудової діяльності, яка не може бути механічною сумою конкурентоспроможностей окремих працівників [4, с. 37].

Л. Мартинова бачить конкурентоспроможність ще ширше – як динамічну інтегральну характеристику можливостей ефективної реалізації людського

потенціалу в економіці однієї країни порівняно з економіками інших країн [5, с. 30].

Розглядаючи *конкурентоспроможність* на рівні окремого працівника, Л. Шаульська акцентує увагу передусім на властивості відповідати вимогам ринку праці за обсягом, характеристиками та якістю в межах його психофізіологічного, особистісного та професійного потенціалу [6, с. 99].

О. Грішнова характеризує конкурентоспроможність фахівця по-іншому, а саме як сукупність характеристик, які визначають його порівняльні позиції на ринку праці і дозволяють йому претендувати на здобуття певних вакансій [7, с. 2]. Дещо близькою є точка зору М. Даневича, який вважає, що конкурентоспроможність - це сукупність конкурентних переваг працівників як трудовий потенціал та можливості його реалізації [8, с. 129].

М. Семикіна виходить з того, що *конкурентоспроможність* є багатоаспектним поняттям і тому потрібен комплексний підхід до розуміння його сутності: 1) це сукупність якісних та вартісних характеристик робочої сили, які користуються попитом на ринку праці у певний період часу; 2) це співвідношення корисного ефекту від споживання робочої сили та її ціни, адекватної загальній сумі витрат на підготовку, придбання, використання, відтворення та розвиток робочої сили; 3) це здатність працівника відповідати попиту роботодавця, вимогам ринку праці стосовно професійно-освітнього рівня, кваліфікації, ділових та особистих якостей порівнянно з відповідними характеристиками інших працівників [9, с. 101].

Вивчаючи конкурентоспроможність на прикладі випускників закладів вищої освіти, В. Жукова запропонувала дуальний підхід, зосереджуючи увагу на інтегральній характеристиці не лише відповідності професійних, ділових, моральних якостей випускників сучасним вимогам ринку праці, але й відповідності якості запропонованих робочих місць потребам та трудовим очікуванням молодих фахівців [10, с. 45].

Отже, погляди різних авторів на розуміння конкурентоспроможності мають суттєві відмінності. Погодимось з тим, що розгляд конкурентоспроможності майбутніх фахівців у тісному зв'язку з якістю робочих місць загалом є доцільним. Невисока конкурентоспроможність багатьох випускників вишів часто є не тільки свідченням нестачі компетенцій, низької якості знань або невідповідності вимогам ринку праці, скільки свідченням наявності робочих місць, які не користуються попитом у молоді, випускників вишів. Йдеться про вакансії, за якими стоять робочі місця з низькою оплатою праці, несприятливими умовами праці, що не відповідають трудовим очікуванням молодих фахівців, особливо з високим рівнем освітньо-професійної підготовки. Дефіцит якісних робочих місць (з прийнятними умовами та оплатою праці) руйнує мотивацію молоді до набуття якісних знань ще у стінах закладів вищої освіти, що, у свою чергу, перешкоджає формуванню їх більш високої конкурентоспроможності і обмежує можливості успішного працевлаштування на національному ринку праці [11, с. 116].

Якісне робоче місце передбачає передусім дотримання умов гідної праці. Крім того, для успішного трудового вибору вагоме значення має відповідність робочого місця очікуванням юнаків і дівчат, що наймаються на роботу, стосовно оплати та умов праці, а також змісту праці, рівня її інтелектуалізації, комп'ютеризації,

можливостей розвитку, кар'єрного зростання тощо. Іншими словами, конкурентоспроможність випускників визначається не лише конкурентними перевагами в якості їхньої підготовки, перевагами в отриманих освітніх послугах, а й наявністю відповідних *конкурентних* робочих місць, які обирають молоді фахівці.

Конкурентними ми називаємо робочі місця, які характеризуються якістю і одночасно користуються підвищеним попитом з боку випускників закладів вищої освіти у сенсі забезпечення їх трудових очікувань, отримання більшого доходу, реалізації набутих у навчальному закладі переваг у знаннях та компетенціях.

Розвиваючи наукову думку [4-10], під *конкурентоспроможністю випускників закладу вищої освіти* розуміємо їх спроможність працевлаштуватися краще за випускників інших аналогічних закладів освіти, обираючи *конкурентні* робочі місця завдяки набутих у процесі навчання знанням, вмінням, компетенціям та сформованій здатності до безперервного освітньо-професійного розвитку, прояву трудової та професійної мобільності на ринку праці.

Під терміном «*конкурентоспроможність освітніх послуг закладу вищої освіти*» розуміємо його спроможність надавати освітні послуги відповідно до сучасних вимог ринку праці, забезпечуючи при цьому працевлаштування випускників за спеціальністю і задоволення попиту роботодавців у якісній підготовці фахівців.

Виконаний теоретичний аналіз змушує зробити висновок, що в науковій літературі майже не розглядаються в одній площині поняття «*конкурентоспроможність випускників закладів вищої освіти*», «*конкурентні робочі місця*» і «*конкурентоспроможність освітніх послуг*». Попри те, не можна не враховувати, що молодий фахівець виходить на ринок праці після того, як він скористався освітніми послугами певної якості в межах конкретного навчального закладу, що функціонує у конкурентному середовищі. Переваги в якості освітніх послуг, як правило, сприяють формуванню більш високої конкурентоспроможності випускників навчального закладу на ринку праці. У свою чергу, низька конкурентоспроможність освітніх послуг створює перешкоди для формування конкурентоспроможних фахівців. Прогалини в знаннях і вміннях молоді люди змушені долати завдяки саморозвитку в період практичної діяльності або завдяки організації навчання та перенавчання персоналу на підприємстві, що в умовах дефіциту власних коштів стає нині явищем досить рідкісним. Нестача належних знань і компетенцій не дає змоги не тільки працевлаштуватися за фахом, а й опанувати інші види діяльності. Витрачені кошти на освіту з боку держави або батьків студента в разі неконкурентоспроможності освітніх послуг не окупаються, не дають належної економічної віддачі у вигляді очікуваного трудового доходу. Вважаємо, що забезпечення конкурентоспроможності освітніх послуг і конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти набувають значення державних пріоритетів, реалізація яких має доленосне значення для конкурентоспроможності економіки країни.

В Україні, як відомо з джерел [11, с.116] і практичного досвіду, набула гостроти проблема конкурентоспроможності молодих фахівців, підготовлених закладами вищої освіти, що негативно позначається на якості кадрового потенціалу підприємств та організацій.

Чинники підвищення конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти*

Блоки чинників	Групи чинників	Дія чинників
Природноресурсні	Кліматичні, географічні, екологічні, ресурсні умови	Природні передумови відтворення населення та розвитку економіки
Медико-демографічні	Народжуваність, смертність, тривалість життя, стан здоров'я населення, стан розвитку медицини, її доступність	Медико-демографічні передумови якісного відтворення населення
Соціальні	Розвинена система виховання і профорієнтації, доступність і розвиненість якісних послуг освіти, фізичної культури; всеохоплюючий соціальний захист дитинства, материнства, інвестування держави у розвиток закладів освіти, культури, фізичного виховання	Умови виховання, формування здорового способу життя та освіченості населення, налагодження соціальних комунікацій, системи наскрізної профорієнтації (від парти до робочих місць)
Історико-культурні та психологічні	Історичні, культурні, релігійні, ціннісно-ментальні, психологічні умови та чинники; мережа громадських, культурних та релігійних центрів	Ціннісні орієнтири формування особистості, загальна культура, цінність моральних чеснот, ставлення до праці та розвитку як до цінності
Економічні	Розвиток економіки, підприємництва, прогресивна економічна політика держави, зростання ВВП, реформування доходів населення, інвестування у постійний освітньо-професійний розвиток населення	Умови та можливості створення стимулів для підвищення продуктивності праці, зростання конкурентоспроможності фахівців
Науково-технологічні	Розвиток науки, зміна технологічних укладів, активізація інноваційної діяльності, інформатизація суспільства, модернізація навчальних закладів	Передумови інноваційного розвитку, попиту на інновації, якісні знання, компетенції
Конкурентні	Розвиненість конкурентного середовища. Обмеження проявів монополізму держави, зокрема у сфері освітніх послуг. Створення конкурентних робочих місць.	Передумови конкуренції на ринку освітніх послуг, ринку праці. Попит на конкурентоспроможних фахівців.
Організаційно-технічні	Рівень організаційно-технічного розвитку виробництва, модернізація старих і створення сучасних нових робочих місць, механізація, автоматизація, комп'ютеризація праці та робочих місць	Розширення можливостей вибору сучасних робочих місць для освіченої молоді, попит на технічні знання, опанування комп'ютерних технологій
Політичні	Політичні свободи, гендерна рівність, прозорість в діяльності влади	Політичні передумови
Правові	Правове виховання; дотримання законів у суспільстві; правова підтримка та супроводження молоді, зокрема випускників закладів освіти на ринку праці	Формування правової культури, вміння відстоювати свої права на ринку праці, дотримання чесною конкуренції

*Джерело: укладено автором на основі узагальнення наукової думки [6; 7; 9; 12, с.24].

Така ситуація уповільнює рух країни до інформаційного суспільства, обмежує можливості держави нарощувати далі інтелектуальний потенціал з конкурентними

перевагами. Збереження такої ситуації надалі гальмуватиме процеси підвищення конкурентоспроможності країни.

Тому важливо зосередити увагу на чинниках, що впливають на підвищення конкурентоспроможності випускників закладу вищої освіти. У таблиці 1 пропонується систематизація таких чинників.

На основі узагальнення наукової інформації у таблиці 1 систематизовано впливові чинники та об'єднано їх у такі блоки: природноресурсні, медико-демографічні, соціальні, історико-культурні, психологічні, економічні, науково-технологічні, конкурентні, організаційно-технічні, політичні, правові чинники. Варто розуміти, що кожна група чинників потребує окремого дослідження, адже вона має свою специфіку, впливи тих чи інших чинників відрізняються за інтенсивністю, характером, наслідками та масштабами впливу на розвиток населення загалом і формування конкурентоспроможних випускників зокрема. Окреслені чинники неоднаково виявляють вплив на різних економічних рівнях, піддаються керуванню, проте немає сумнівів в тому, що їх дія потребує регулювання. Нестача регулювання дії окреслених чинників призводить до втрат в якості підготовки майбутніх фахівців. На практиці надії на випускників навчальних закладів – кадровий базис інноваційних змін – достатньою мірою не спрацьовують внаслідок сукупності причин, зокрема: недосконалого регулювання державою цих питань; обмеженої участі роботодавців в їх розв'язанні; розбалансованості у взаємодії ринку праці і ринку освітніх послуг. Як результат, кожного року значна частка випускників вишів виявляє неконкурентоспроможність на національному ринку праці, не знаходячи можливостей працевлаштування, поповнює лави безробітних або прагне знайти роботу за кордоном.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що перспективи виходу України з кризи, зростання економіки, її інноваційного розвитку значною мірою залежать від акумуляції на теренах країни молодих фахівців, здатних до розробки і впровадження інновацій, мотивованих до постійного освітньо-професійного розвитку, здобуття конкурентних переваг у знаннях, вміннях, компетенціях. На підготовку таких конкурентоспроможних фахівців має бути орієнтована діяльність закладів вищої освіти, спільні зусилля соціальних партнерів за участю держави. Теоретичний аналіз дозволив запропонувати авторську версію понять «конкурентоспроможність випускників закладів вищої освіти», «конкурентні робочі місця» і «конкурентоспроможність освітніх послуг», які мають розглядатися в одній площині в системі забезпечення конкурентоспроможності молодих фахівців. Здійснена систематизація чинників, що впливають на підвищення конкурентоспроможності випускників закладу вищої освіти, довела потребу їх поглибленого вивчення та регулювання.

Виходячи з розуміння сутності конкурентоспроможності випускників, можна стверджувати, що його підвищення має бути комплексним і системним, враховувати необхідність регулювання впливових чинників з боку держави, соціальних партнерів (бізнесу, профспілок, громадських організацій) на різних економічних

рівнях. Вважаємо, що забезпечення конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти має стати державним пріоритетом, реалізація якого набуває доленосного значення для конкурентоспроможності економіки країни загалом. Перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у розробці ефективного механізму підвищення конкурентоспроможності випускників закладів вищої освіти на сучасному ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер ; пер. с англ.; под ред. и с предисловием В. Д. Щетинина. – М. : Международные отношения, 2004. – 896 с.
2. Азоев Г. Л. Конкуренция: анализ, ее стратегия и практика / Г. Л. Азоев. – М. : Центр экономики и маркетинга, 2002. – 208 с.
3. Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика : учеб.-практ. пособие для вузов / А. Ю. Юданов. – М. : Акалис, 1996. – 272 с.
4. Лісогор Л. С. Конкурентність ринку праці: механізми реалізації : монографія / Л. С. Лісогор; Відп. ред. Е.М. Лібанова. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2005. — 168 с.
5. Мартинова Л.Б. Конкурентоспроможність людського потенціалу за умов євроінтеграції : монографія / Л. Б. Мартинова. – Хмельницький : ХНУ, 2016. – 335 с.
6. Шаульська Л. В. Реалізація потенціалу конкурентоспроможності фахівця в умовах кризового стану ринку праці / Л. В. Шаульська // Вісник ДонНУ. – 2014. — № 2. — С. 97 –101.
7. Грішнова О. Конкурентоспроможність висококваліфікованих працівників на міжнародному ринку праці: проблеми і виклики / О. Грішнова, В. Синенко // Україна: аспекти праці. – 2015. — № 1. — С. 1 – 7.
8. Danevych N.V. Regulation of employees' competitiveness on the basis of activation of social partnership / N.V. Danevych // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. – Кіровоград : КНТУ, 2014. – Вип. 26. – С. 124 – 132.
9. Семикіна М. В. Конкуренція і конкурентоспроможність на ринку праці: методологія визначення / Семикіна М. В. // Демографія та соціальна економіка. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. – № 2. – С.94-103.
10. Жукова В. О. Стратегічні напрями підвищення конкурентоспроможності випускників ВНЗ в умовах формування інноваційної моделі економіки / В. О. Жукова // Вісник БУМіБ. – Бердянськ, 2012.– №3. — С. 44–49.
11. Семикіна М. В. Конкурентоспроможність людського капіталу на молодіжному ринку праці / М. В. Семикіна, А. В. Семикіна, С. С. Голбанос // Збірник наукових праць НУК. — Миколаїв, 2015. — № 3 (459). — С. 110-117.
12. Семикіна А. В. Людський капітал: підвищення конкурентоспроможності на основі соціальних інновацій : [монографія] / А. В. Семикіна. – Одеса: «Атлант» ВОІСОІУ, 2018. – 272 с.

Anastasia Salo,

Central Ukrainian National Technical University,
Kropyvnytskyi

**COMPETITIVENESS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS GRADUATES :
THE ESSENCE AND FACTORS OF FORMATION**

Summary

The purpose of the article is to systematize the scientific thoughts concerning the competitiveness phenomenon in labor market, ground the author's approach to understanding of competitiveness of graduates of higher educational institutions, define the factors influencing it's increase.

Theoretical basis of the research are scientific works of domestic and foreign scientists concerning problems of the competition, competitiveness of workers in labor market, development of higher educational institutions, educational services. In the course of the research the general scientific and special

methods are used, in particular: analytical - for collecting and synthesis of scientific information; abstract and logical - for the analysis and systematization of scientific thoughts; tabular - to show the evident theoretical provisions concerning the contents and role of the factors influencing competitiveness of graduates.

The scientific thoughts concerning competitiveness in the labor sphere with determination of differences in the approaches of scientists have been analyzed. The author's approach to determination of the essence of competitiveness of graduates of higher educational institutions and such definitions as "competitive jobs" and "competitiveness of educational services" have been grounded. For the first time it is suggested to understand the definition "competitiveness of graduates of institution of higher education" as the ability of graduates of higher educational institutions to find a better job than the graduates of other similar educational institutions, to choose competitive jobs thanks to knowledge acquired in the course of training, competences, the ability to continuous educational and professional development, manifestation of labor and professional mobility in labor market.

The systematization of the factors influencing increase in competitiveness of graduates of higher educational institutions has been developed. The factors are united in blocks: nature-resource, medical-demographic, social, historical and cultural, psychological, economic, scientific and technological, competitive, organizational and technical, political, law. The essence of influence of the main groups of factors and necessity of regulation of such influence for increase in competitiveness of graduates, what has important practical value has been disclosed. It has been proved that the lack of regulation of influence of the certain factors leads to losses in quality of training of future experts.

It has been determined that the increase in competitiveness of graduates of higher educational institutions has to be complex and systematic, should consider the requirement of regulation of the influencing factors by the state and social partners at various economic levels. The conclusion has been drawn that to ensure the competitiveness of graduates of higher educational institutions should become the state priority which realization gains fatal value for competitiveness of national economy in general.

Keywords: competitiveness, graduates, higher educational institutions, competitive jobs, competitiveness of educational services, influence factors, regulation, social partners.

References:

1. Porter, Michael E. (2004). *Competition in Global Industries*. V.D. Shhetinina (Ed.), Moskva (in Russ.).
2. Azoev, G.L. (2002). *Konkurencija: analiz, ee strategija i praktika* [Competition: analysis, its strategy and practice], Moskva (in Russ.).
3. Judanov, A.Ju. (1996). *Konkurencija: teorija i praktika : uceb.-prakt. posobie dlja vuzov* [Competition: theory and practice: textbook.-practical. manual for universities], Akalis, Moskva (in Russ.).
4. Lisohor, L.S. (2005). *Konkurentnist' rynku pratsi: mekhanizmy realizatsii* [Competitiveness of the labor market: mechanisms of realization]. E.M. Libanova (Ed.). Institute of Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv (in Ukr.).
5. Martynova, L.B. (2016). *Konkurentospromozhnist' liud's'koho potentsialu za umov ievrointehratsii* [Competitiveness of human potential in conditions of European integration], KhNU, Khmel'nyts'kyj (in Ukr.).
6. Shaul's'ka, L.V. (2014). Realization of the Competitiveness Potential of a Specialist in Conditions of the Crisis of the Labor Market. *Visnyk DonNU [Bulletin of the DonNU]*, vol. 2, pp. 97-101 (in Ukr.).
7. Hrishnova, O., & Synenko, V. (2015). Competitiveness of highly skilled workers in the international labor market: challenges and challenges. *Ukraina: aspekty pratsi [Ukraine: aspects of labor]*, vol. 1, pp. 1-7 (in Ukr.).
8. Danevych, N.V. (2014). Regulation of employees' competitiveness on the basis of activation of social partnership. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu [Scientific works of the Kirovohrad National Technical University]*, vol. 26, pp. 124-132 (in Eng.).
9. Semykina, M.V. (2008). Competition and Competitiveness in the Labor Market: Definition Methodology. *Demohrafiia a sotsial'na ekonomika [Demography and Social Economy]*, vol. 2, pp. 94-103 (in Ukr.).
10. Zhukova, V.O. (2012). Strategic directions of increasing the competitiveness of graduates of higher educational institutions in the conditions of formation of an innovative model of economy. *Visnyk BUMiB [Bulletin of BUMB]*, vol. 3, pp. 44-49 (in Ukr.).
11. Semykina, M.V., Semykina, A.V. & Holbanos, S.S. (2015). Competitiveness of human capital in the

ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

youth labor market. *Zbirnik naukovih prac' NUK [Collection of scientific works of NUS]*, vol. 3 (459), pp.110-117 (in Ukr.).

12. Semykina, A.V. (2018). *Liuds'kyj kapital: pidvyschennia konkurentospromozhnosti na osnovi sotsial'nykh innovatsij* [Human Capital: Increasing Competitiveness Based on Social Innovations], Odesa (in Ukr.).

